

ján. A szerző alaposan elemzi a nagyszombati zsinatok egyházi énekekre vonatkozó dekrétumait, elkülöníti a magyarországi énekkincs különböző rétegeit, és fontos megállapításokat tesz a Sámbar Mátyás által gondozott, 1674. évi kiadás céljairól: a jezsuita misszionárius és hitvitázó által gondozott énekeskönyvben erőteljesen előtérbe kerültek a magyar nyelvű énekek, a szerkesztő a mise-ordinárium szövegeinek fordításával még inkább be akarta vonni a híveket a liturgiába. (247–259.) Gillányi Gabriella az egyszólamú latin liturgikus ének sorsát vizsgálja Magyarországon a Trienti Zsinat után. Az igen alapos tanulmány részletekbe menően mutatja be a gregorián zene visszaszorulását a 17–18. században. A kulturális és intézményes feltételrendszer összeomlása logikusan vonta maga után ennek a zenei tradíciónak az eltűnését. Összességében egy elhaló középkori tradíció képe rajzolódik ki, egyedül a zágrábi székesegyházban és a pálosoknál mutathatók ki a továbbélés nyomai. (261–288.)

Az ismertetést Vanyó Tihamérral kezdtem, vele is zárom le. Idézett könyvét az alábbi mondatokkal indítja: „A trienti zsinatnak a különböző államokban való végrehajtásáról összefogó képet adó munka, amely a tudományos igényeket kielégítené, nincsen.” Jelen kötet az 1930-as években úttörőnek számító magyar kutatás méltó folytatása. Az állítás a nemzetközi historiográfiára ugyan már nem igaz, de ahhoz, hogy magyar vonatkozásban, immár a nemzetközi közönség számára sem, ez a kötet, valamint a megjelenéséhez vezető sokéves, évtizedes kutatások sora jelentős mértékben hozzájárult.

(Az ismertetés az ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtárában 2019. október 2-án elhangzott könyvbemutató szerkesztett változata.)

Molnár Antal

Sorin Mitu

AZ ÉN ERDÉLYEM

Történetek, mentalitások, identitások

Mentor, Marosvásárhely 2017. 543 oldal

Sorin Mitu, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem professzora, az újkori tanszék vezetője több évtizedes munkásságát Erdély újkori történelme kutatásának szentelte. Kutatási módszerei és látásmódja alapján elkülönül a kortárs történészektől: nem klasszikus politika- vagy egyháztörténeti kérdéseket vizsgál, hanem a mentalitástörténet és eszmetörténet érdekli. Román kollégáitól az is elkülöníti, hogy fogékony az új történeti módszerek iránt, és bátran vegyíti a különböző tudományterületek megközelítési módozatait. Témái ugyanolyan „tabudöntőgetők”, mint a bukaresti Lucian Boiaéi, akire talán a legtöbbször hivatkozik könyvében. Mitu folyékonyan beszél magyarul, időnként magyar nyelven is jelennek meg cikkei, és nem áll tőle távol az ismeretterjesztő, könnyed, esszézerű írásmód, amely a nagyközönség számára is befogadható. Az, hogy neve mégsem túl ismert (az erdélyi magyar olvasók körében sem), részben visszahúzódó természetének, részben pedig annak tudható be, hogy könyvei megjelenését nem követték botrányok, s nem születtek „ellen-könyvek” és reakciók írásaira, mint például Boia esetében. Talán ezen a helyzeten kívánt változtatni a marosvásárhelyi Mentor Könyvkiadó, amikor 2017-ben lefordította a szerző több kiadást is megért könyvét.

A kötetet több megközelítésben lehet értelmezni: egyrészt kijelölve a tanulmányok helyét Sorin Mitu munkásságában, másrészt magának a kötetnek, illetve a magyar fordításnak a szem-

szögeből vizsgálódva. Az alábbiakban ezt a hármas értékelést kísérlem meg. Ami az elsőt illeti, mint már említettük, munkássága során Mitu elsősorban az erdélyi román lakosság kultúr-, eszme- és mentalitástörténetével foglalkozott. Saját bevallása szerint ugyanis ennek segítségével lehet a legjobban tetten érni és megérteni Erdélyben a „másság történelmét”, ezáltal pedig a románok magukról és másokról alkotott képét. Mindennek természetesen nagy szakirodalma van mind román, mind magyar nyelven. A szerző előszeretettel hivatkozik kolozsvári egyetemi elődeire, Pompiliu Teodorra és Nicolae Bocşanra, akik azonban korántsem voltak olyan elméleti tudással felvértezve, mint a szerző. A magyar szakirodalom terén elég csak Köpeczi Bélára vagy Miskolczy Ambrusra gondolni. A Mitu által használt módszerek mégsem annyira népszerűek a magyar történészek körében sem, ahol inkább a szimbolikus térhasználat és a politikai eszmetörténet futott be nagy karriert. A román történészek progresszívebbnek tekinthető csoportja – elsősorban a kolozsvári egyetem néhány oktatója – érthető módon elsősorban az erdélyi románok újkori történelmével foglalkozik. Amennyiben azonban meg kívánják haladni a közismert sérelemtörténetet, amely szerint a román lakosság évszázadokon át a magyarok elnyomása alatt élt, akkor a románság saját intézményeinek – elsősorban a görögkatolikus egyháznak és az ASTRA kulturális egyesületnek – a történelmét kutatják és mutatják be. Mitu a kötetéhez olyan témát választott, amelynek feldolgozása részben nehezebb, mert saját levéltári forrásokkal nem rendelkezik, így nehezen megfogható, részben viszont könnyebb, mert publikált források alapján kutatható. Őt a másság története, a nemzetkarakterológia érdekli. A szerző ebben véli felfedezni és kidomboríthatóvá tenni az erdélyi románság történelmét s ennek lényegét. Ezzel cáfolni is igyekszik a nacionalizmus révén rárakódott sztereotípiákat. A szerző egész munkásságára jellemző a toleráns és minden téren megengedő látásmód, amely szerint a román lakosság történelme nem más, mint a környező népek vagy akár Európa történelme, csak esetében egy megkésett s részben más utat bejárt fejlődéstörténetről beszélhetünk. Elemzése és fogalmazása mindig nagyon alapos és körültekintő, a nem szakmabeli olvasó számára is könnyen értelmezhető módon vezet be elvont fogalmakat, amelyeket szemléletes példákkal is illusztrál. Ugyanakkor kerüli a sarkos megfogalmazásokat, s annak ellenére, hogy a legtöbb esetben más következtetésekre jut, mint elődei, ezt nem bírálatként, nagy leleplezősként találja, hanem szubjektív véleményként tünteti fel vagy módszertana számlájára írja. Ezzel együtt bátran nyúl új témákhoz, hangsúlyozva: „a tudomány hűséges szolgálóiként olyasmivel mellett köteleződöttünk el, amelyről soha, semmilyen körülmények között, csupán a rút árulás árán mondhatunk le: arra esküdtünk fel, hogy fáradhatatlanul keresni fogjuk a tisztességes választ – bármi legyen is az –, és feleletet adunk mindazokra a kérdésekre, amelyeket feltesznek nekünk”. (511.) Ennek köszönhetően gyakran vizsgál olyan kérdéseket, amelyek történeti szakkérdésnek minősülnének, a román közvélemény előtt azonban „tabunak” számítanak. Elég csak arra utalnunk, hogy külön tanulmányt szentel az 1848-as hős, Avram Iancu magyar szeretőjének vagy a balázsfalvi görögkatolikus püspöki udvarban a 17–18. században uralkodó erkölcsi állapotoknak. De arról is ír (később látni fogjuk, milyen jelzésértéke van e mozzanatnak), hogy Petru Maiornak, az Erdélyi Iskola jeles tudósának görögkatolikus pap léteére viszonya volt sógornőjével. (Ezen írása miatt alaptalan és személyeskedő bírálatokat kapott több évvel a tanulmány megjelenése után, ezért később bocsánatot kért a görögkatolikusok érzékenységének megsértése miatt.) Az apró hozadékok sokban árnyalják a nagy történelmi tablót, érthetőbbé és emberivé teszik ezeket az alakokat, egyben lebontják a román lakosság monolitikus tömbként való évszázados szembenállásának képzetét a magyar nacionalizmus elnyomásával szemben.

Az érzékenység ugyanúgy megfigyelhető a magyar szerzők szövegei kapcsán is, Mitu minden esetben ugyanolyan figyelmet fordít a szövegek tartalmára, mint keletkezési körülménye-

ire, mivel meglátása szerint azok csak így értelmezhetőek helyesen. Kutatásainak összegzése szerint 1848-ban a magyar–román múlt „közös” része véget ért, a román elit külön fejlődési pályát szánt magának, amelyhez – ezt már csak a recenzens teszi hozzá – 1918-ban a teljes román lakosság csatlakozott.

A kötet 543 oldalon, hat fejezetbe rendezve összesen 37 írást tartalmaz. A fejezeteket a szerző bevallása szerint tematikusan rendezte, és mindig egy bizonyos kérdéskört járnak körül. Meglátásunk szerint a szövegeket három csoportba lehet sorolni: az első elméleti és módszertani írásokat tartalmaz, ezek a szerző kötetben használt módszereinek lényegét, fejlődését mutatják be. A második csoportba esszészerű írások tartoznak, ezek legtöbbször korábbi beszédek vagy előadások írott, lábjegyzetekkel ellátott változata. A harmadik, egyben legnagyobb rész (az írások mintegy kétharmada) klasszikus értelemben vett tanulmány, mely elsősorban a románság önképével és a mások által róla alkotott sztereotípiákkal foglalkozik.

Mitu egyik legfontosabb, újszerű megállapítása az 1848-as forradalom nyomán Erdélyben kirobbanó polgárháborúhoz kapcsolódik. Itt a Naszód vidék kapcsán kimutatja, hogy a korábbi szerzők megállapításaival ellentétben a román parasztok (határőrök) aktív részvételének legfőbb mozgatórugója nem a nacionalizmus volt, hanem a császár személye iránti hűség, illetve ennek esetleges megrendülése. A szerző ugyanakkor finoman érzékelteti, hogy ha 1848 nem is a román nemzet születésének aktusa, de bizonyos folyamatok, tendenciák, amelyek pár évtizeddel később erre az eredményre vezettek, már ekkor elindulnak. Másik fontos megállapítása az erdélyi román nemzet „megszületésében” kulcsszerepet vivő balázsfalvi görögkatolikus püspöki központra és az ehhez kapcsolódó papi szemináriumra vonatkozik. Míg az udvarban a 18. század folyamán végig szigorú erkölcsi előírások voltak érvényben, amelyek alapja a papi nőtlenség volt, addig a gyakorlatban ez sok esetben nem valósult meg. Ennek magyarázatát a szerző a román elit érvényesülési lehetőségének behatároltságában találta meg. A korszakban ugyanis az egyedüli pálya az egyházi hivatás volt, amit az elit tagjai kénytelenek voltak magukra venni, akkor is, ha nem volt meg bennük az ehhez a pályához elengedhetetlen lelki elhivatottság.

A kötetben több tanulmány is foglalkozik a román és magyar nacionalizmus egymással alkotott képével. Mitu legfontosabb megállapítása szerint a román nacionalizmus önképe nem a magyar társadalom által kialakított képre adott válasz: a román szerzők a nyugati művekben – elsősorban úti beszámolókból – megjelenő negatív beállítást korrigálására törekedtek. Az eképp megalkotott képben a magyarok csak mint magyarázó okok jelennek meg, ugyanakkor kialakult a „mesterelbeszélés”, miszerint a román lakosság esetleges elmaradottságának a magyarok általi évszázados elnyomás az oka.

Ami a fentebb említett harmadik megközelítést illeti, a fordítás alapjául szolgáló mű 2013-ban látott napvilágot – ez azonban valójában már a kötet második kiadása volt, eredetileg 2006-ban jelent meg. (Habár nem vetettük össze tüzetesen, az első és második kiadás között nem találtunk lényeges különbséget, csupán egyes szövegeket egészített ki a szerző az időközben megjelent szakirodalmi utalásokkal.) Meglátásom szerint ez jelenti a kötet – pontosabban a magyar fordítás – legnagyobb problémáját. Ugyanis amellett, hogy egy tizenöt évvel ezelőtt megjelent kötet fordításával van dolgunk, még annak részszövegei sem egy időben keletkeztek. Ez a könyv a szerző addig megjelent írásainak válogatása, és van olyan része, amely eredetileg 1988-ban született. Az, hogy egy szöveg több évtizede íródott, önmagában még nem jelent problémát. Számos esetben is előfordult, hogy klasszikussá vált szövegeket évtizedekkel később fordítottak magyarra. A tartalom itt sem avult el, nem szorul korrekcióra. A gond a kötet esszészerű szövegeivel van, melyek fölött hamar eljár az idő. Ezek különböző helyzetekben elhangzott beszédek írott változatai, és amikor azzal találko-

zunk például a fogalmazásban, hogy „napjainkban”, akkor nehéz eldönteni, hogy a szerző vajon 2020-ban is ugyanígy vélekedik-e az adott kérdésről, mint tíz-tizenöt évvel korábban. Ugyanígy idejétmúlt és meghaladott a szerző kesergése a román levéltárak helyzete kapcsán, ahova nem lehet laptopot bevinni. Ez ugyanis már lassan tíz éve megoldott probléma.

Mitu az egyik legjobb írásában a román történetírás helyzetével foglalkozik. Ebben két nagy csoportra osztja a román történészeket: a hagyományos, tradicionalista, nemzeti-kommunista irányzatot követő szerzőkre, akik számára a múlt egységes egész és a cél a nemzeti nagyság, a nemzeti értékek kidomborítása, valamint a modernista-liberális történészekre, akik nyitottak az új módszertani megközelítésekre, számukra a múlt megismerése relatív, elsősorban a szerző személye és az alkalmazott módszertani-ideológiai szűrő miatt. Mitu nem ad meg arányokat, de érzékelteti, hogy az előző tábor van többségben, a történetírói céhen belül ők uralják a forrásokat és a kutatói helyeket. A megállapítással egyetértek, a helyzet napjainkban is érvényes. Sajnos a szövegekből az nem derül ki, hogy a szerzőnek mi az aktuális véleménye erről a kérdésről, és mivel magyarázza azt, hogy a nemzeti-kommunista irányzatot képviselők át tudták menteni nézeteiket az ifjabb generációra.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a Mentor Kiadó miért döntött a kötet lefordítása mellett, miért érezte úgy, hogy ezt a munkát érdemes leginkább a magyar olvasóközön-séggel megismertetni, ha több esetben a szövegek gondolatossága, egyes esetekben azok bibliográfiája is frissítésre szorul, és egy alapos utószerkezésre is feltétlenül szükség lett volna. A magyarázat erre a román történetírás Mitu által tíz évvel ezelőtt megfogalmazott, s azóta is tartó válsága lehet. A modern szemléletű román történészek kisebbségben vannak (jelentős részük nem is Romániában alkot), a román és magyar történészek között nincs párbeszéd, nincsenek közös kutatások, projektek, a szemléletük legtöbb esetben továbbra is kibékíthetetlennek látszik. Erre a legjobb példa a Román–Magyar Történész Vegyes Bizottság működésképtelensége. Nem születnek olyan művek, amelyek a magyar–román közös múltat vizsgálnák, témájukban túllépnének a sérelmek felelőgtetésén, és ha mégis más nézőpontot képviselnének, egyúttal a magyar olvasóközön-ség számára is érdekes adalékokkal szolgálnának. (Ez alól kivétel a fent említett Lucian Boia, akinek lassan évente megjelenő esszézerű kötetei rövid időn belül megjelennek magyarul a kolozsvári Koinonia Könyvkiadó gondozásában.) Mitu kötetének fordítása (Sebestyén Mihály marosvásárhelyi művelődéstörténész munkája) jó, sikerült visszaadni a szerző könnyed, olvasmányos stílusát, megőrizve a szöveg gördülékenységét. A fordító munkájának kapcsán egyetlen észrevételem van: magyarázó megjegyzéseket fűzött a szöveghez, amelyek legtöbb esetben segítik a szövegértést, néhol azonban olyan kiegészítéseket tett, amelyekkel nem értek egyet. Ilyen például annak említése, hogy a kolozsvári levéltár milyen magyar gyűjteményekkel rendelkezik, vagy hogy az épületet a magyar diákok milyen néven ismerik. Ezek nem szükségesek a szöveg megértéshez és nem tükrözik a szerző véleményét sem, így feleslegesek.

Összességében kijelenthető, hogy fontos megállapításokat tartalmazó művet tarthatunk a kezünkben, amely hozzásegíthet az erdélyi román lakosság történetének és fejlődésének megismeréséhez és megértéséhez. Emiatt csak üdvözölni lehet, hogy – ha évtizedekkel később is, de – immáron a magyar olvasóközön-ség is megismerheti Sorin Mitu munkásságát.

Sáránci Tamás